

MATURITNÁ OTÁZKA Č. 11

- a) schopnosti, inteligencia, nadanie
- b) Arthur Schopenhauer a dielo „Svet ako vôľa a predstava“
- c) tri úrovne ľudského správania

a) schopnosti, inteligencia, nadanie

Črty osobnosti sú zistiteľné tendencie k reakcii. Umožňujú nám predvídať správanie a prežívanie človeka. Črta predstavuje trvalý charakter človeka. Čím je daná črta výraznejšia, tým častejšie bude ovplyvňované jeho správanie a konanie (úzkostlivý človek prežíva strach vo všetkých situáciách, ...).

Schopnosti sú predpoklady na úspešné vykonávanie určitej činnosti, zároveň sú ukazovateľom individuálnych rozdielov medzi ľuďmi – rozdielov v kvalite, rýchlosti a náročnosti osvojenia si určitého úkonu. Dôležité sú i schopnosti človeka, ktoré sa rozvíjajú na základe vrodenných dispozícií. Sú to osobnostné predpoklady na vykonávanie určitej činnosti. Nie sú vrodené a nededia sa. Sú to

- 1.) skúsenosti
- 2.) vedomosti
- 3.) zručnosti
- 4.) návyky

Inteligencia je všeobecná rozumová schopnosť

Schopnosti môžu byť:

- 1.) všeobecné – inteligencia
- 2.) špeciálne
  - **verbálne** – rečová danosť
  - **priestorovej predstavivosti:**
    - **priestorová orientácia**
    - **vizualizácia**
    - **predstavivosť**
  - **numerické**
  - **percepčnej pohotovosti (rýchly a presný postreh)**
  - **pamäťové:**
    - **senzorické**
    - **krátkodobé**
    - **dlhodobé**
  - **vizuálne**
  - **psychomotorické** – zručnosť (koordinované zaobchádzanie s predmetmi - v práci, pri športe, ...)
  - **umelecké:**
    - **literárne**
    - **hudobné**
    - **výtvarné**
    - **herecké**

Rozumová inteligencia má viacero definícií:

- 1.) inteligencia je základná schopnosť potrebná pre praktický život
- 2.) inteligencia je všeobecná psychická schopnosť prispôbovať sa novým úlohám a životným podmienkam

Všeobecné schopnosti podmieňujú úspešnosť vykonávania mnohých činností pomenujeme ich aj pojmom všeobecná inteligencia – je súhrn schopností, ktoré umožňujú rýchlo, kvalitne a ľahšie si osvojiť poznatky a zručnosti na vykonávanie istej činnosti. Je dedične podmienená. Rozvíja sa na základe dedičných dispozícií a vplyvom prostredia. Určuje sa podľa intelligenčného kvocientu:

$$IQ = \frac{\text{mentálny vek}}{\text{fyzický vek}} \cdot 100$$

Zisťujeme ju aj intelligenčnými testami a bežnom rozhovore. Všeobecná inteligencia sa vyvodzuje u jednotlivých ľudí podľa rozumových schopností, pričom sa posudzuje rovnováha mentálneho a fyzického veku a podľa určitej tabuľky sa určí stupeň rozumovej vyspelosti.

Mentálna retardácia (slabomyseľnosť) je znížená schopnosť osobnosti riešiť základné životné problémy. Ide o zníženú rozumovú schopnosť, zaostávanie duševného a rozumového rozvoja osobnosti:

- 1.) oligofrénia (slabomyseľnosť) znamená defektnú poruchovú úroveň intelektových schopností
- 2.) retardácia je zaostávanie vo vývine schopností už od narodenia.

Má 3 stupne:

- 1.) 0-19 idiotia – najťažší stupeň postihnutia, chodiť sa učia okolo 6 rokov, reč je väčšinou zúžená len na určité zvuky, nie sú schopní osvojiť si základy hygieny, odkázani úplne na pomoc iných
- 2.) 20-49 imbecilita – schopnosť vzdelávať sa je značne obmedzená, slovná zásoba oklieštená, poruchy výslovnosti, hovoriť a chodiť sa väčšinou naučia o 3-4 roky neskôr ako rovesníci, nie sú schopní sa naučiť čítať, písať, pohybovo neobratní, emocionálne nestabilní, niekedy ťažšie zvládnuteľní, dôležité je zamestnať ich takými činnosťami, ktoré zvládnu, aby sa cítili užitoční
- 3.) 50-69 debilita – ľahší stupeň postihnutia, pomalšie reakcie, oslabená schopnosť narábania s abstraktnými pojmami, znížená chápacosť, nesamostatnosť usudzovania, chýba sebakritickosť, ľahká ovplyvniteľnosť, sklon ku kriminalite, môžu mať výnimočne vyvinutú mechanickú pamäť, nerozhodnosť, znížená chápacosť

Príčiny mentálnej retardácie:

- 1.) genetická (génové mutácie, chromozómové odchýlky) – nikdy sa nezistí príčina:
  - **nediferencovaná mentálna retardácia** – dieťa dostalo od oboch rodičov s vyššou inteligenciou nižšiu dávku aktívnych génov, ktoré sa podieľajú na rozvoji rozumových schopností
  - **mentálna retardácia na podklade génových mutácií** – sú to vrodené metabolické odchýlky, ktoré spôsobujú hromadenie určitej látky, ktorá poškodzuje centrálny nervový systém a spôsobuje mentálnu retardáciu (*fenylnketonúria* = chybný metabolizmus bielkovín, ...)
  - **mentálna retardácia na podklade chromozómových odchýliek** (Downov syndróm, ...)
- 2.) exogénne vplyvy – fajčenie, vplyv liekov, infekcia počas gravidity, bakteriálne ochorenia, ionizujúce žiarenia, ...

Genialita je opakom retardácie

IQ:

- 1.) 0-19 idiotia
- 2.) 20-49 imbecilita
- 3.) 50-69 debilita
- 4.) 70-79 hraničné pásmo =hraničná subnorma - hranica medzi debilitou a normou
- 5.) 80-89 podpriemerná inteligencia
- 6.) 90-109 priemerná inteligencia (tento stupeň inteligencie ma najviac ľudí - 50%)
- 7.) 110-119 ľahká nadpriemerná inteligencia
- 8.) 120-135 vysoko nadpriemerná inteligencia
- 9.) 136-viac genialita:
  - **géniovia bez vlastnej vôle** - genialita sa prejaví už v detstve a prirodzeným spôsobom, väčšina dispozícií je vrodených, nezískavajú sa učením, jednotlivca to nestojí toľko úsilia, vrchol dosahujú v mladšom veku (Mozart, Wittgenstein, ...)
  - **géniovia z vlastnej vôle** - musia sa postupne vypracovať, získať skúsenosti, vedomosti učením, vynaložiť veľa pevnej vôle, úsilia, v detstve podávajú priemerné, niekedy podpriemerné výkony, vrchol dosahujú v staršom veku (Einstein, Lomonosov, Wagner, ...)

Získané poruchy inteligencie:

- 1.) deteriorácia intelektových schopností - v dôsledku úrazu, poškodenia mozgu, centrálného nervového systému (pôrod, drogy, autonehody, ...)
- 2.) starecká demencia - postupný úbytok intelektových, pamäťových schopností, zúženie slovnej zásoby, odumieranie mozgových buniek
- 3.) sociálna slabomyseľnosť - znížená úroveň intelektových schopností ako dôsledok nedostatočnej stimulácie zo strany sociálneho prostredia

Kreativita (tvorivosť) je zvláštny súbor schopností umožňujúcich tvorivú činnosť, ktorej výsledkom je niečo jedinečné, originálne. Črty tvorivej osobnosti - tvorivosť, flexibilita myslenia, vnímavosť, intuitívnosť, sklon k netradičným asociáciám, psychická náladovosť, emocionálna, estetická a sociálna senzitivnosť, snaha sebarealizovať sa.

Vlohy = dispozície sú súhrnom všetkých psychických a fyzických daností organizmu, sú to geneticky získané predpoklady na vykonávanie určitej činnosti, treba ich rozvíjať a byť v sociálne dobrom a priaznivom prostredí

Nadanie je miera rozvoja schopností, je to súhrn vlôh (dispozícií), ktoré umožňujú rozvíjanie vykonávania určitej konkrétnej činnosti

Talent je osobitne rozvinuté nadanie

Genialita je mimoriadne rozvinutý talent, ktorý umožňuje človeku vynikať v určitom obore a dosahovať najvyššie výsledky

b) Arthur Schopenhauer a dielo „Svet ako vôľa a predstava“

- **voluntarizmus, iracionalizmus, pesimizmus, gnosticizmus, poklasická nemecká filozofia – 1. predstaviteľ filozofie 19.st., autobiografická filozofia**

- vychádza z indickej filozofie a **I. KANTA** – jeho filozofia je bránou do Schopenhauerovej filozofie

Narodil sa v Gdanskú v rodine veľkobankára, keď mal 5 rokov, presťahovali sa do Hamburgu. Bol literárne veľmi nadaný, mal talent na jazyky, veľa cestoval. Študoval 2 roky na univerzite v Göttingene, potom 2 roky v Berlíne. Po štúdiu prednášal na univerzite v Berlíne, lenže jeho učenie nenašlo nijakú odozvu, nakoľko ju ovládal duch hegelovstva – po 1. semestri sa stiahol a až na konci života pochopil, že svojou pesimistickou filozofiou nemal koho priťahovať. Sám sa preceňoval a pokladal sa za génia, ktorého nepochopil svet. O Hegelovi sa vyjadroval pohrdavo. Po odchode z univerzity žil ako súkromný učenec v Taliansku, neskôr opäť v Berlíne a na sklonku života vo Frankfurt nad Mohanom - tam konečne dosiahol slávu, počas života nevychádzal ani s otcom, ani s mamou, ktorá bola vážena spisovateľka a včítala mu, že jeho knihy nik nečíta – on jej zas nadával do kuriev za to, že robila časté večierky

- zaradujeme ho do poklasickej filozofie, čo vyplýva z jeho myšlienky, že **podstata sveta sa vymyká oblasti rozumovosti a chápania rozumom, je iracionálna** (naopak Hegel a novoveká klasická filozofia predpokladali rozumovosť sveta, hlásali, že podstatou sveta je rozum, prípadne svet poznávame ako rozumový prostredníctvom našich foriem poznania). Treba ju skúmať nie rozumom, ale nerozumnými psychickými prvkami (existencia, inštinkt, ...). Svet možno poznať len introspekciou a analýzou subjektu a prostredníctvom vôle a jej absolutizovaním

- dielo „**Svet ako vôľa a predstava**“ (najprv ho po dopísaní zahodil, neskôr znova napísal) – podstatou sveta je **vôľa** (*lat. voluntas*) ako živelné chcenie, neustále nerozumné pudenie k aktivite, k životu, ktorú nikdy neukojíme, lebo by vznikla ďalšia vôľa, ktorá sa postupne stupňuje – chápe ju metafyzicky a vôľa všetko ovláda:

- 1.) **svet ako predstava poznávajúceho subjektu** – vychádzajúc z Kantovej filozofie tvrdil, že naše zmyslové a racionálne poznanie prostredníctvom apriórnych kategórií priestoru a času poznáva svet javov, objektov poznania – je to svet ako Kantova „vec pre nás“. Na tejto úrovni usporadúvame svoje predstavy o svete podľa princípu kauzality (príčinno-účinkových vzťahov) a javy nášho vlastného konania vysvetľujeme princípom motivácie. V oboch prípadoch teda hľadáme dôvod. Toto všetko sa však týka iba sveta javov, nie sveta v jeho podstate. Čo sa týka lásky, neverí v ňu, lebo pre neho sú zdrojom chcenia pudy, inštinkty a pohlavie, láska je len ilúzia/prostriedok prírody kvôli reprodukcii
- 2.) **svet vo svojej podstate je vôľa** – „*vôľa je slepá, brutálna, inštinktívna, iracionálna, stále nás k niečomu tiahne a smeruje do nekonečna*“. Predovšetkým prostredníctvom nášho tela získavame skúsenosť samých seba v takých životných vôľových aktoch, ktoré sa vymykajú kontrole rozumu (žiadostivosť, láska, nenávisť...). Vôľu Schopenhauer nepokladá za slobodnú, cieľavedomú aktivitu alebo za činnosť riadenú našim rozumom. Moje vlastné telo, môj rozum aj ja sám - **to všetko sú iba prostriedky, v ktorých sa objektívuje vôľa. Myšlienku, že bytie je vôľa prenáša na celú skutočnosť. Všetko dianie v prírode**, anorganické prírodné sily, život a jeho a jeho rozmanité prejavy, teda fenomény, ktoré rozumom poznávame vo svete ako predstave, sú v skutočnosti **stupňami objektívácie svetovej vôle**. Vôľa, ktorá smeruje do prázdna, nemá zmysel. Z toho vyplýva Schopenhauerov **pesimizmus** (optimizmus = „*výsmech z ľudských trápení*“). Svet vo svojej podstate nemá zmysel. Je to úplne nezmyselný svet, bludisko živelne pôsobiacich prírodných síl, utrápených a ustráchaných bytostí, ktoré sa úporne snažia prežiť, pričom podliehajú nezmyselnej aktivite svetovej vôle. Vzhľadom na to, že všetci sa nachádzame v rovnako postavení, môžeme nezmyselnosť svojho bytia zmierniť **súcitom**

s inými. Vôľa jednotlivca sa zameriava proti všetkým ostatným vôľam, chce sa sama presadiť v boji proti všetkým. Vôľa individua je egoistické sebatvrdzovanie. Preto navrhuje poprieť individuálnu vôľu, neuznať svet a domnelé hodnoty života. Ľudia sú preto nešťastní, lebo človek si najviac uvedomuje dvoje chcenie, čím je vzdelanejší, tým viac si uvedomuje vôľu a je utrápenejší. Vo svete vládne bolesť a utrpenie a len vtedy si uvedomujeme svoju existenciu, ktorá je každým dňom bližšie k smrti – „*život človeka kmitá od bolesti k núde*“, „*chvíľu máš šťastie, máš oň strach a ajtak trvá iba chvíľu*“. Život je len spomaľovanie umierania, človek je človeku vlkom, realita je neustály boj – výhry a prehry. Východisko z tejto situácie vidí v:

- **samovražde** – necháme zvíťaziť svetovú vôľu
- **estetckej ceste = hudba** – cesta krásneho zážitku, je krátkotrvajúca a prechodná
- **etickej ceste** = askéza a následná nirvána – cesta morálky, veľmi ťažká
- **filozofickej ceste** – ťažká, cesta génia, jedine filozofia poskytuje to, z čoho sa možno vymaniť

c) tri úrovne ľudského správania

Typy správania:

- 1.) asertívne:
  - **asertivita**
- 2.) neasertívne:
  - **submisia**
  - **agresia**

Regulácia ľudského správania závisí od:

- 1.) sociálneho prostredia, výchovy, rodiny a školy
- 2.) typológie osobnosti a charakterových čŕt

Asertivita je sebatpresadzovanie, obhajovanie, presadzovanie vlastných práv bez toho, aby sa obmedzovali práva ostatných. Asertivita je spojená s úprimnou, priamou komunikáciou, vyjadrením citov, zodpovednosťou za vlastné konanie, ochotou zmeniť názor. Neporušujeme práva iných. Znaky asertívneho správania:

- 1.) obhajovanie a presadzovanie svojich práv, neútočenie na iných
- 2.) priateľskosť, úprimnosť, otvorenosť, priamosť, dobrá nálada, nehľadá chyby, komunikácia je priama
- 3.) primerané sebavedomie, dokáže si priznať chybu a prijať kritiku, nič nepredstiera, je sám sebou, nebojí sa vyjadriť svoj názor, city, myšlienky, nebojí sa oponovať
- 4.) je prispôsobivý a dokáže byť zodpovedný za svoje konanie

Submisia je prispôsobovanie sa, súhlasenie so všetkým aj za cenu straty vlastného presvedčenia, názorov, sebadôvery, sebaúcty. Strach z konfliktov, vyhýbanie sa problémom – človek je málo pribojný, bojzlivý, utiahnutý, aked' je spoločenský, jeho sebavedomie je nízke a preto sa podriaďuje, necháva sa ovplyvňovať a rozhodovať iných, nerád prichádza do konfliktov, necháva sebou manipulovať, ľahko sa nechá vtiahnuť do hocijakej situácie (kriminálny čin, ...), je dôverčivý a infantilný, menej rozpráva, má slabšiu komunikáciu a viac počúva, je introvertný, nerád hovorí o svojich citoch a o sebe, chýba mu odvaha a smelosť

Agresívne správanie je typ správania, keď človek v mladosti nevidel správne vzory správania a nevie, ako sa má správať (zlé detstvo, týranie, zlé sociálne prostredie). Má zvýšené sebavedomie, nepriateľský postoj k ostatným, verbálna, fyzická agresia, agresívne gestá, podozrievanie, nedôvera, povyšovanie, panovačnosť, obmedzovanie práv ostatných, strata dôvery zo strany ostatných, pocit nepochopenia, osamotenía, svoje práva presadzuje tak, že porušuje práva druhých, výbušnosť, podráždenosť, egocentrizmus, radi vyvolávajú konflikty, často bývajú nepochopení, nastáva ich sociálna izolácia